

*historia* (1972, 1980, 1994 samt på engelska 1979), sammanfattar hon sin syn på frågan så här: ”De forskare som först började studera gammal textilkonst intresserade sig närmast för mönster och motiv men i ringa grad för det tekniska utförandet. Efterhand har man emellertid insett den grundläggande betydelsen av olika tekniska faktorer; råmaterialens art, vävredskapens konstruktion och framförallt mångfalden av vävtekniker, vilka utgör förutsättningen för hur enskildheterna i mönstret utformas i vävt skick. Allt detta måste nog analyseras och begrundas om man skall kunna avgöra ålder och ursprung för bevarade textilier, och överhuvudtaget för att bilda sig en föreställning om utvecklingens förlopp” (Geijer 1980:9). *Royal Silks* försvarar väl sin plats i den internationella textila forskningen. Det är glädjande att Livrustkammaren satsar på en utgåva av så hög specialisering med själva de textila objekten i fokus.

Anneli Palmasköld, Halmstad

Yngve Ryd: *Eld: flammor och glöd – samisk eldkonst*. Natur och Kultur, Stockholm 2005. 429 s., ill. ISBN 91-27-10750-7.

Merparten av de etnobiologiska framställningar som hittills publicerats utgörs av förteckningar över olika arter som ett samhälle eller en folkgrupp nyttjat sig av för olika medicinska, tekniska eller religiösa ändamål och hur dessa benämnts lokalt samt vilken roll de spelat i seder och bruk. Nästan alltid utgår man från vetenskapliga kategoriseringar, nästan aldrig från de folkliga. Informationen om användningsområden är ofta kortfattad. Trots att etnobiologisk forskning sedan länge visat på hur missvisande det är, undviker ändå många handböcker att ens problematisera det. Detta bidrar till en fragmentering där traditionella kunskaper rycks ut ur de sammanhang där de en gång hörde hemma. Enskildheter får alltför stort utrymme på bekostnad av ekologiska, ekonomiska och sociala sammanhang. Etnobiologi bör inte uppfattas i första hand som studier av bruk och föreställningar om enskilda arter – lösryckt information utan sammanhang – utan en etnobiologisk forskning värd namnet måste fokusera på fördjupade framställningar där helhetsgreppen hamnar i fokus.

Det finns dock några etnobiologiska studier som bryter mönstret och som varit betydelsefulla för ämnets utveckling till en egen vetenskap. Mest känd är givetvis *Birds of My Kalam Country* (1977), som tillkom i samarbete mellan Ralph Bulmer och Ian Saem Majnep och

som idag är ett måste på etnobiologiska kurslistor runt om i världen. Andra arbeten som kan nämnas är *Teachings of the Tides* (1981) tillkommen i samverkan mellan David W. Ellis & Luke Swan samt Richard Nelsons *Make Prayers to the Raven* (1983). Bulmers samarbete med Majnep har inspirerat mycket av den forskning som utifrån emiska perspektiv försöker förstå det närmaste encyklopediska kunnande människor i lågteknologiska samhällen utvecklat i samspelet med det ekosystem som de lever i. Det intressanta är att Bulmer själv framhöll sammen Johan Turis *En bok om samernas liv* (1917), som hade tillkommit i samarbete med etnografen Emelie Demant-Hatt, som en förebild. Också den boken vittnar ju om de omfattande kunskaper nomaden ägde om sin livsmiljö, en visdom som innefattade såväl lokalkännedom som tidsdjup.

En annan som bryter mönstret är författaren Yngve Ryd i Jokkmokk. Han har i en rad böcker dokumenterat vad man i dag brukar kalla traditionella ekologiska kunskaper. Ryds bok om snö, baserad i huvudsak på ett uthålligt intervjuande med sammen Johan Rassa, har fått förtjänad stor uppmärksamhet. Boken vittnar ju också om Rassas enorma förtroende med den närmiljö han växte upp i. Snö var inte bara snö, utan något mycket mer, som det var nödvändigt att känna till för att leva i det kulturlandskap som samerna verkade i. Ryd har därmed bidragit på ett etnobiologiskt föredömligt sätt till den dokumentation jag efterlyser.

Nu har Yngve Ryd återkommit till en annan domän som var väsentlig för överlevnad i lappmarken, nämligen samernas kunskaper om eld och eldgörande. Återigen har Johan Rassa delat med sig av sitt kunnande, som utmärker det traditionella vetandet, kunskaper som inhämtats genom ett livslångt lärande, dels genom egna erfarenheter men också genom att ha iakttagit och tillägnat sig tidigare generationers vetande i ämnet. ”Kunniga och minnesgoda personer kan i regel allt om det traditionella livet. Är man duktig på snö kan man nästan allt annat också, och så är det med Johan”, skriver Ryd själv. Även en rad andra samer har delat med sig av sitt kunnande om samisk eldkonst till Yngve Ryd: Anders Larsson-Lussi, Ibb-Anna Rassa, Ola Omma, Nils-Henrik Gunnare, Nils-Henrik Tejlus, Nilas Tuolja och Isak Parfa. Tillsammans har de förmedlat kunskaper om en rad eldningsmetoder och bränslen lämpliga för olika ändamål. Det är en fascinerande läsning som inger respekt, dels för de kunskaper som samerna satt inne med, dels för författaren som genom sin uthållighet och energi lyckats dokumentera åtminstone delar av detta

omfattande eldkunnande. Boken har också redan fått berättigad positiv uppmärksamhet i dagstidningar och tidskrifter, varför jag inte behöver ge ytterligare referat av innehållet här, utan rekommenderar den till läsning. Läsaren blir inte besviken.

Yngve Ryd, som har beskrivit sin metod i *Oknytt* 2005:1–2, s. 1–14, ägnar årtal åt att samla material till sina böcker. Det är ett ur många sätt för forskare och arkivtjänstemän omöjligt sätt att arbeta på, och följderna är ju också att det material som förvaras i våra arkiv och som många framställningar bygger på, är hopplöst fragmentariska. Att Ryds tillvägagångssätt verkligen bär frukt är hans böcker direkta bevis på och det är inte heller frågan om en materialredovisning in absurdum som någon kanske skulle befara. Tvärtom visar böckerna, där själva texterna utgör en slags sovring, att temat snö eller eld är så mycket mer än vad tidigare framställningar gett vid handen. Fascinerande kapitel om användning av näver och tändved respektive bruket av *skierre*, dvärgbjörk, och vide som bränsle i fjällvärlden utgör exempel på det. Även rök var ju viktig, bl.a. för myggbekämpning, något som flitigt utnyttjades under den intensiva renskötselns dagar. Det sägs att rök från torkad kvanne kunde hålla borta vargar från renhjorden. Här framgår en detaljrikedom i ett kunnande som dagens urbana människor har svårt att ens föreställa sig. Att traditionella kunskaper om de biokulturella domäner, som uppstår i samspelet mellan människan och hennes närmiljö, utgör en sofistikerad och mångfacetterad verklighet, bär denna bok vittnesmål om.

Ryd visar också att det finns ett stort fält av traditionella kunskaper om biologiska resurser i närmiljön att dokumentera också i Sverige. Han håller själv på med detta. Vi kan förvänta oss att hans målmedvetna, envisa och långsiktiga arbetssätt kommer att resultera i ytterligare volymer. I sammanhanget vill jag än en gång framhålla att paragraf 8j i Konventionen om biologisk mångfald förpliktigar Sverige att för framtiden dokumentera och förvalta traditionella ekologiska kunskaper, bl.a. till fromma för den biologiska mångfalden. De diskussioner som i Sverige förts om detta, visar ofta på en fundamental brist på insikt i den komplexitet och nyansrikedom som dessa kunskaper egentligen innefattar. Ryd åskådliggör med övertygelse att sådan mångfald också förutsätter språklig och kulturell mångfald, om den överhuvudtaget skall vara meningsfull. Han visar också att sådana kunskaper fortfarande kan dokumenteras utifrån sina egna förutsättningar. Om Sverige verkligen vill leva upp till konventionens intentioner borde det

därför vara en nationell angelägenhet att se till att sådana resultatriktade personer som Yngve Ryd – det finns åtminstone ytterligare ett par som i likhet med honom hankar sig fram på stipendier och osäkra korttidsprojekt – bereds möjligheter att på heltid dokumentera detta biologiska kulturarv som snabbt försvinner. Det vore väl investerade medel för miljö- och naturvårdsmyndigheter. Samtidigt är det faktiskt direkt oansvarigt att inte utnyttja detta tillfälle att dokumentera de traditionella ekologiska kunskaper som fortfarande finns kvar. 8j förpliktigar.

*Ingvar Svanberg, Uppsala*

Lennart Karlsson: *Kretsen kring Haaken Gulle-son*. Carlssons Bokförlag, Stockholm 2005. 179 s., ill. ISBN 91-7203-719-9.

I var och varannan kyrka i mellersta Norrland möts besökaren av hela gestalter som betraktar församlingen med stel blick under kupiga ögonlock, vanligen fristående men ibland från sin position i ett mer eller mindre raserat altarskåp. Vi ser Sankt Rockus med sina pestsår, Sankt Nikolaus som bekymrad biskop, Sankt Göran till häst, Sankta Anna med dotter och dotterson i knät och främst av alla Madonnan själv, gudaföderskan, med enorm krona över sitt utslagna hår. Denna kavalkad av senmedeltida kultfigurer har av tradition eller slentrian tillskrivits en enda verkstad, t.o.m. egenhändigt utförda av en enda man, hälsingekonstnären Haaken Gulle-son från Fläcka by i Enånger.

Vem var då denne märklige man som anses ha skapat vår enda verkligt genuina medeltidskonst. Arkivaliska uppgifter är det snålt med. Den tidigaste är från 1700-talet, då prosten Broman (1676–1750) i Hudiksvall, författaren till Glysisvallur, noterar den stora produktionen som han anser komma från Gulle-sons verkstad, och betecknar Gulle-son som en konstig man i betydelsen konstförfaren. Ett av dessa arbeten är daterat 1520, Gulle-son har alltså varit verksam under den katolska tidens sena decennier, kanske rentav en tid därutöver. Kultbilder kunde f.ö. stå kvar länge i kyrkorna, som i Brunflo eller Ljusdal in på 1700-talet.

När den kunnige medeltidsforskaren Lennart Karlsson nu ger sig i kast med problemen kring Haaken Gulle-son går han metodiskt tillväga. Arbetet har börjat i fältet med en fotografisk dokumentation av högsta klass. Den som själv tidigare har sett flertalet av dessa skulpturer ges här genom det utsökta bildmaterialet en förnyad och